

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการชำระเงินจากผู้จ่ายไปยังผู้รับเพื่อใช้ชำระราคา โดยใช้สื่อการชำระเงินต่าง ๆ เช่น เงินสด เช็ค ตราสารอื่น ๆ ทางการเงิน และการโอนเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ หรือเรียกว่า “ระบบการชำระเงิน” นั้น ปัจจุบันเป็นที่สนใจของส่วนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการชำระเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต่างประเทศนั้นธนาคารกลางของประเทศต่าง ๆ ล้วนให้ความสนใจกับระบบการชำระเงินในฐานะผู้ดูแลเสถียรภาพทางการเงินของประเทศ

ปัจจุบันประเทศไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของระบบการชำระเงินเช่นเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากโครงการพัฒนาระบบการชำระเงินของธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) มุ่งเน้นการนำเทคโนโลยี และสื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ที่ทันสมัยมาเป็นเครื่องมือในการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบการชำระเงิน การพัฒนาได้เริ่มในปี 2535 โดยมุ่งเน้นการพัฒนาส่วนกลางก่อน เพราะเป็นภาคที่มีปริมาณธุรกรรมทางการเงินสูงสุด ผลการพัฒนาระบบที่ดำเนินการไปแล้ว ได้แก่ การพัฒนาระบบบาทเน็ต (BAHTNET¹) เป็นบริการโอนเงินมูลค่าสูงระหว่างธนาคารสมาชิก เริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2538 ต่อมาได้พัฒนาระบบการหักบัญชีเช็คด้วยอิเล็กทรอนิกส์ หรือเรียกว่าระบบ ECS² เริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2539 และได้พัฒนาระบบ MEDIA CLEARING เป็นบริการโอนเงินรายย่อยเริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2540

จากการพัฒนาที่เกิดขึ้นในส่วนกลางของ ธปท. ข้างต้น ทำให้ปริมาณการใช้เงินสด เช็ค และตราสารทางการเงินในระบบการชำระเงินลดลง โดยธปท.สนับสนุนให้มีการโอนเงินมูลค่าสูงผ่านระบบบาทเน็ต เพื่อลดต้นทุน และลดความเสี่ยงต่อระบบการชำระเงิน เนื่องจากผู้รับเงินจะได้รับเงินทันทีเมื่อมีคำสั่งโอนเงินผ่านระบบบาทเน็ต และสามารถตรวจสอบใบแจ้งรายการ โอนเงินเข้าและออกรายวันของ ธปท. ที่ส่งให้กับธนาคารสมาชิกในแต่ละวัน ซึ่งต่างจากการชำระด้วยเช็ค ผู้ทรงเช็คมีความเสี่ยงต่อการที่เช็คนั้นไม่มีเงินในบัญชีผู้จ่าย ในอนาคตเมื่อเทคโนโลยีมีการพัฒนามากขึ้นซึ่งจะมีผลทำให้ต้นทุนการดำเนินการต่ำลง ดังนั้น ในการโอนเงินจำนวนน้อยก็สามารถใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ในการดำเนินการได้มากขึ้น

¹ Bank of Thailand Automated High-value Transfer Network

² ECS ย่อจาก Electronic Cheque Clearing System

อย่างไรก็ตาม ปริมาณการชำระเงินด้วยจำนวนเงินมากๆ ยังนับว่ามีจำนวนรายการค่อนข้างน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นธุรกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างสถาบันการเงินเมื่อเทียบกับการชำระด้วยเงินสดและเช็ค โดยเฉพาะการชำระเงินด้วยเช็คมีปริมาณการใช้มากทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัดซึ่งเป็นที่นิยมมากในวงการธุรกิจและการจับจ่ายใช้สอยของผู้บริโภคที่ต้องชำระค่าสินค้าและบริการที่มีมูลค่ามากเนื่องการชำระด้วยเงินสดพกพาไม่สะดวก นอกจากนี้แล้วเช็คยังสามารถเป็นหลักฐานฟ้องร้องกันกรณีที่ถูกหนีไม่ยอมชำระหนี้ได้ด้วย ดังนั้นเช็คยังคงมีความสำคัญมากกับระบบการชำระเงินของประเทศไทย โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค

ความหมายของเช็คที่ทราบกันทั่วไปคือ เป็นตราสารทางการเงินที่บุคคลผู้หนึ่งเรียกว่า “ผู้สั่งจ่าย” สั่งให้ธนาคารจ่ายเงินตราจำนวนหนึ่งเมื่อทวงถามให้แก่บุคคลอีกผู้หนึ่งเรียกว่า “ผู้รับเงิน” ในกรณีที่ผู้สั่งจ่ายเงินและผู้รับเงินเปิดบัญชีเงินฝากที่ธนาคารเดียวกัน การชำระเงินระหว่างกันกระทำได้ไม่ยาก โดยธนาคารผู้รับฝากเช็คจากลูกค้าสามารถหักเงินจากบัญชีผู้สั่งจ่ายเงินและนำเงินเข้าบัญชีผู้รับเงินได้ทันที แต่ถ้ากรณีผู้สั่งจ่ายเงินและผู้รับเงินเปิดบัญชีเงินฝากอยู่ต่างธนาคารกัน วิธีการเรียกเก็บเงินตามเช็คที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปคือ ผู้รับเงินนำเช็คเข้าฝากที่ธนาคารที่ตนเปิดบัญชีเงินฝากไว้ การเรียกเก็บเงินตามเช็คของธนาคารผู้รับฝากเช็คจากลูกค้าเรียกว่า “ธนาคารผู้เรียกเก็บ” จะส่งเช็คไปเรียกเก็บเงินกับธนาคารที่ลูกค้าเป็นผู้สั่งจ่ายเช็ค เรียกว่า “ธนาคารผู้จ่าย” การส่งเช็คไปเรียกเก็บมีวิธีแตกต่างกันหลายวิธีขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งของธนาคารทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ

การเรียกเก็บเงินตามเช็คระหว่างธนาคารตามระบบเดิม แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ประเภทแรกเป็นเช็คเรียกเก็บระหว่างธนาคารภายในท้องถิ่นหรืออำเภอเดียวกัน และประเภทที่สองเป็นเช็คเรียกเก็บระหว่างธนาคารต่างท้องถิ่นหรือต่างจังหวัดหรือเรียกตามภาษาธนาคาร ว่า “เช็ค B/C” (Bill for Collection) ซึ่งมีรายละเอียดของแต่ละประเภท ดังนี้

การเรียกเก็บเงินตามเช็คระหว่างธนาคารภายในอำเภอเดียวกัน ธนาคารมีวิธีการเรียกเก็บ 2 รูปแบบคือ

รูปแบบแรก เป็นการส่งเช็คเรียกเก็บผ่านสำนักหักบัญชีอำเภอ โดยธนาคารผู้เรียกเก็บจะรวบรวมข้อมูลเช็คที่รับฝากจากลูกค้าและคัดแยกตัวเช็คตามธนาคารผู้จ่าย หรือเรียกว่า “ข้อมูลเช็คส่งออก” กรอกด้วยมือลงในคู่มือการหักบัญชีด้านเจ้าหน้าที่ ส่งเช็คและรายงานผลการหักบัญชีไปแลกเปลี่ยนเช็ค และคำนวณผลการหักบัญชีที่สำนักหักบัญชีตามรอบเวลาที่กำหนดไว้ เมื่อธนาคารสมาชิกไปที่สำนักหักบัญชีจะอยู่ในสองสถานะ สถานะแรก คือ เป็นธนาคารผู้เรียกเก็บเมื่อส่งเช็คไปเรียกเก็บธนาคารอื่น สถานะที่สอง คือเป็นธนาคารผู้จ่ายเมื่อถูกเรียกเก็บจากธนาคารอื่น สำหรับข้อมูลเช็คที่ถูกเรียกเก็บจากธนาคารอื่น หรือเรียกว่า “ข้อมูลเช็ครับเข้า” จะนำมากรอกลงในคู่มือการหักบัญชีด้านลูกหนี้ ต่อจากนั้นธนาคารสมาชิกแต่ละธนาคารจะนำคูลด้านเจ้าหน้าที่หักกับคูลด้านลูกหนี้

หากธนาคารใดมีด้านเจ้าหนี้มากกว่าด้านลูกหนี้แสดงว่าได้ดูแลการหักบัญชี แต่ถ้านักธนาคารใดมีด้านลูกหนี้มากกว่าด้านเจ้าหนี้แสดงว่าเสียดูแลการหักบัญชี สำหรับการชำระดุลระหว่างธนาคารนั้นพนักงานหักบัญชีจะนำดูแลการหักบัญชีของแต่ละธนาคารมาชดเชยออกการได้ดูแลหรือเสียดูแลลงในบัญชีการหักบัญชี และนำดูแลการหักบัญชีชำระผ่านบัญชีเงินฝากของธนาคารสมาชิกที่ฝากไว้ที่สำนักงานภาคของธนาคารแห่งประเทศไทย หรือคลังจังหวัด หรือส่งจ่ายเคชเชียร์เช็คระหว่างกัน แล้วแต่กรณี³

รูปแบบที่สอง เป็นการส่งเช็คเรียกเก็บกับธนาคารผู้จ่ายโดยตรง (walking clear) โดยธนาคารผู้เรียกเก็บจะรวบรวมเช็คตามธนาคารผู้จ่ายแล้วส่งเจ้าหน้าที่ไปเรียกเก็บเงินตามเช็คกับธนาคารนั้นโดยตรง และการชำระดุลระหว่างธนาคารจะใช้วิธีเปิดบัญชีระหว่างกันไว้แต่ละธนาคารภายในท้องถิ่น ธนาคารที่ได้ดูแลจะสรุปยอดดูแลวันส่งให้กับธนาคารที่เสียดูแลเป็นรายธนาคาร เพื่อแจ้งสำนักงานใหญ่โอนเงินให้กับธนาคารที่ได้ดูแลด้วยระบบ Bilateral Fund Transfer ผ่านระบบบาทเน็ต

การเรียกเก็บเงินตามเช็คต่างท้องถิ่นหรือต่างจังหวัด (เช็ค B/C) ลูกค้าผู้ทรงเช็คจะได้รับเงินเข้าบัญชีก็ต่อเมื่อครบระยะเวลาการเรียกเก็บตามกฎหมายของสมาคมธนาคารไทยซึ่งกำหนดไว้ 15 วัน โดยธนาคารผู้เรียกเก็บจะส่งเช็คเรียกเก็บผ่านทางไปรษณีย์ หรือฝากระบบขนส่งของธนาคารคนที่มีเส้นทางผ่าน ส่วนค่าธรรมเนียมเรียกเก็บเช็ค B/C ธนาคารสมาชิกจะเรียกเก็บจากลูกค้านำฝากหมื่นละ 20 บาท ค่าธรรมเนียมดังกล่าวจะเป็นของธนาคารผู้เรียกเก็บ หรือ ธนาคารผู้จ่าย ขึ้นอยู่กับธนาคารผู้เรียกเก็บจะใช้วิธีการเรียกเก็บแบบใด ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 วิธี คือ

วิธีการแรก เป็นการส่งเช็คฝากให้สาขาธนาคารเดียวกันที่อยู่ท้องถิ่นเดียวกับธนาคารผู้จ่ายปลายทาง เพื่อเรียกเก็บผ่านระบบหักบัญชีในท้องถิ่นนั้น ๆ

วิธีการที่สอง เป็นการส่งเช็คให้สำนักงานใหญ่ของธนาคารผู้เรียกเก็บ เพื่อเรียกเก็บผ่านรอบการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดที่ศูนย์หักบัญชีอิเล็กทรอนิกส์ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานสุรวงศ์

วิธีการที่สาม เป็นการส่งเช็คให้สาขาธนาคารผู้จ่ายที่ต้นทาง เพื่อฝากเรียกเก็บกับสาขาธนาคารผู้จ่ายที่ปลายทาง

การเรียกเก็บทั้งสามวิธีดังกล่าว วิธีที่นิยมใช้กันคือวิธีการแรกและวิธีการที่สอง เนื่องจากธนาคารผู้เรียกเก็บจะได้ค่าธรรมเนียมการเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C ส่วนวิธีการที่สาม ธนาคารผู้จ่ายจะเป็นผู้รับค่าธรรมเนียมในการเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C

³ สำนักหักบัญชีในอำเภอใดที่มีสำนักงานภาคของธนาคารแห่งประเทศไทยตั้งอยู่ ธปท. จะเป็นผู้ดำเนินการหักบัญชีระหว่างธนาคาร หากไม่มีสำนักงานภาคของ ธปท. จะหักบัญชีผ่านคลังจังหวัด/อำเภอซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้แทน ธปท. และหากอำเภอใดไม่มีทั้ง สำนักงานภาค ธปท. และคลังจังหวัด/อำเภอ จะใช้วิธีส่งจ่ายเคชเชียร์เช็คหรือเปิดบัญชีระหว่างกัน โดยหาขอครุระหว่างธนาคารเป็นตัวแทน และเศษที่เหลือนำไปปรวมกับยอดดูแลในวันทำการถัดไป วิธีนี้จะยุ่งยาก และทำให้การชำระเงินไม่สิ้นสุดและเกิดความเสี่ยงในระบบการชำระเงิน ปัจจุบันวิธีชำระดูแลตามที่กล่าวได้ยกเลิกแล้วในทุกจังหวัด และปรับเปลี่ยนเป็นชำระดูแลที่ส่วนกลางด้วยระบบ Multilateral Fund Transfer (MFT) ผ่านระบบบาทเน็ต (2540)

จากที่กล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นเช็คที่เรียกเก็บภายในอำเภอเดียวกัน หรือต่างอำเภอ หรือต่างจังหวัด เช็คที่เรียกเก็บระหว่างธนาคารจะเรียกเก็บผ่านระบบการหักบัญชีเช็คที่สำนักหักบัญชีเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ระบบการหักบัญชีเช็คของสำนักหักบัญชี หมายถึง กระบวนการหักกลบหนี้ระหว่างธนาคารตามเช็คเรียกเก็บและเช็คคืนด้วยการแลกเปลี่ยนเช็คกันที่สำนักหักบัญชีตามเวลาที่กำหนด และมีการจัดทำดุลการหักบัญชีที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเช็คกัน โดยธนาคารหนึ่ง ๆ จะมีฐานะสุทธิจากการแลกเปลี่ยนเช็คได้ดุลหรือเสียดุลเพียงอย่างเดียวหนึ่ง

ความสำคัญของเช็คและระบบการหักบัญชีเช็คที่มีสำนักหักบัญชีเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเช็คระหว่างธนาคารดังกล่าว ทำให้แผนงานพัฒนาของสายระบบการชำระเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย ที่มุ่งเน้นพัฒนาระบบการชำระเงินที่ส่วนกลางตามที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วนั้น โดยเฉพาะการพัฒนาการหักบัญชีเช็คอิเล็กทรอนิกส์ หรือเรียกว่าระบบ ECS เป็นระบบที่ทำให้ธนาคารสมาชิกส่งข้อมูลเช็คทางอิเล็กทรอนิกส์แบบ online ไปที่ศูนย์หักบัญชีอิเล็กทรอนิกส์ ธนาคารแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเช็คและทำการประมวลผลการหักบัญชีเช็คระหว่างธนาคารสมาชิกในกรุงเทพฯและปริมณฑล เมื่อการพัฒนาระบบ ECS ที่ส่วนกลางเรียบร้อยแล้ว ธปท. จึงดำเนินการพัฒนาต่อในส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ การศึกษาครั้งนี้จะมุ่งเน้นศึกษาการพัฒนาการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดในส่วนภูมิภาคเป็นสำคัญ

การพัฒนาการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดในส่วนภูมิภาค แบ่งเป็น 2 แผนหลัก คือ

แผนแรก เป็นแผนงานยกระดับสำนักหักบัญชีจังหวัดปี 2540-2543 ได้ดำเนินการยกระดับสำนักหักบัญชีจังหวัดทั่วประเทศเรียบร้อยแล้ว ได้แก่ ภาคกลาง 21 จังหวัด ภาคเหนือ 17 จังหวัด (มีสำนักหักบัญชี 16 แห่ง จังหวัดเชียงใหม่และลำพูนเป็นสำนักหักบัญชีเดียวกัน) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 19 จังหวัด และภาคใต้ 14 จังหวัด

แผนที่สอง เป็นแผนงานพัฒนาการเรียกเก็บเช็ค B/C ต่างจังหวัด หรือต่างเขตสำนักหักบัญชี ซึ่งอยู่ระหว่างการศึกษหาแนวทางที่เหมาะสม ในระยะแรก ธปท.ได้ออกระเบียบว่าด้วยการแจ้งผลการเรียกเก็บเงินตามเช็คต่างจังหวัดระหว่างธนาคาร เพื่อใช้บังคับให้ธนาคารสมาชิกต้องแจ้งผลการเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C ทั่วประเทศภายใน 6 วันทำการ โดยมีหนังสือถึงธนาคารพาณิชย์และธนาคารเฉพาะกิจของรัฐ⁴ 2 ฉบับ ขอให้ลดระยะเวลาเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C จากแจ้งผลการเรียกเก็บภายใน 15 วันเหลือเป็น 6 วันทำการ ฉบับแรกให้เริ่มบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม 2542 เฉพาะจังหวัดที่มีการยกระดับสำนักหักบัญชีแล้ว ฉบับที่สองให้เริ่มมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศตั้งแต่วันที่ 3 มกราคม 2544 เป็นต้นไป และจากการลดระยะเวลาแจ้งผลเรียกเก็บดังกล่าวมีข้อมูล

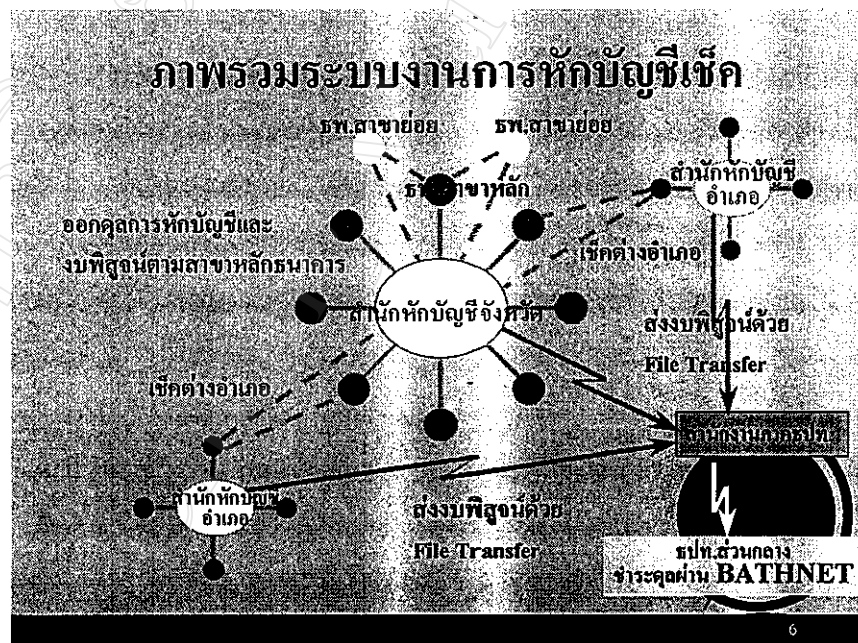
⁴ ได้แก่ ธนาคารออมสิน ธนาคารอาคารสงเคราะห์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

สนับสนุนจากผลสำรวจธนาคารพาณิชย์ในจังหวัดลำพูนสามารถลดระยะเวลาเรียกเก็บเช็ค B/C ต่างจังหวัดได้ไม่เกิน 6 วันทำการ (อิทธิ เลิศพฤกษ์ : 2543)

การพัฒนาตามแผนงานยกระดับสำนักหักบัญชีจังหวัดของธนาคารแห่งประเทศไทย มีเป้าหมายหลักอยู่ 4 ข้อ ดังนี้

เป้าหมายแรก ยกระดับสำนักหักบัญชีระดับอำเภอเป็นระดับจังหวัด โดยขยายเขตการหักบัญชีเช็คให้ครอบคลุมเช็ค B/C ที่เรียกเก็บต่างอำเภอภายในจังหวัดด้วย เป็นการวางมาตรฐานการเรียกเก็บเงินตามเช็คของแต่ละจังหวัดให้รวมกันที่จุดเดียว เพื่อรองรับระบบการเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C ต่างจังหวัดที่จะมีการพัฒนาต่อไป สำหรับมาตรฐานของระบบงานได้แสดงไว้ในรูปที่ 1.1 ซึ่งอธิบายภาพรวมของระบบการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดทั่วประเทศที่มีการขยายเขตการหักบัญชีเช็คให้ครอบคลุมการหักบัญชีเช็คต่างอำเภอภายในจังหวัด และมีการส่งมอบพิสูจน์การหักบัญชีทางสายสื่อสารไปชำระดุลที่ส่วนกลางผ่านระบบบาทเน็ตของ ธปท.

รูปที่ 1.1 ภาพรวมระบบงานการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดทั่วประเทศ

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย

เป้าหมายที่สอง การขยายเขตการหักบัญชีเช็คตามข้อ 1 มีผลให้ระยะเวลาการเรียกเก็บเช็ค B/C ต่างอำเภอภายในจังหวัดลดลง จากเดิมที่ใช้เวลาเรียกเก็บกันระหว่างธนาคาร 7-8 วัน เหลือเป็นระบบ One-day Clearing (1 วันเรียกเก็บหรือ 2 วันเรียกเก็บสำหรับเช็ครับฝากหลังปิดเคาน์เตอร์วันทำการก่อน เรียกว่า เช็ค Too-late)

เป้าหมายที่สาม เพิ่มพูนประสิทธิภาพของระบบการหักบัญชีเช็คภายในจังหวัดทั่วประเทศ โดยการนำโปรแกรมคอมพิวเตอร์มาใช้งานด้านธนาคารสมาชิกและการประมวลผลที่สำนักหักบัญชี แทนระบบเดิมที่จัดทำด้วยมือ โปรแกรมงานดังกล่าว เรียกว่า “โปรแกรมเช็ครายฉบับ”

เป้าหมายที่สี่ อำนวยความสะดวกในการบริหารเงิน และลดรายการโอนเงินระหว่างสาขา กับสำนักงานใหญ่ของธนาคารสมาชิก โดยการปรับเปลี่ยนการชำระดุลเป็นชำระผ่านบัญชีเงินฝาก ของสำนักงานใหญ่ธนาคารสมาชิกที่ ธปท. ส่วนกลางโดยชำระด้วยระบบ MFT ผ่านระบบบาทเนต แทนระบบเดิมที่ชำระผ่านบัญชีเงินฝากของธนาคารสมาชิกที่คลังจังหวัด หรือสำนักงานภาคของ ธปท. แล้วแต่กรณี

ปัจจุบันภาคเหนือมีสำนักหักบัญชีจังหวัด 16 แห่ง และสำนักหักบัญชีอำเภอ 2 แห่ง ดำเนินการด้วยระบบ One-day Clearing และใช้โปรแกรมเช็ครายฉบับในการปฏิบัติงาน ดังแสดงไว้ในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 สำนักหักบัญชีในเขตภาคเหนือที่ดำเนินการด้วยระบบ One-day Clearing

ลำดับที่	สำนักหักบัญชี	วันที่ยกระดับจังหวัด
1	จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน (เป็น โครงการนำร่อง)	17 พฤศจิกายน 2540
2	จังหวัดลำปาง	23 มกราคม 2541
3	จังหวัดเชียงราย	23 มีนาคม 2541
4	จังหวัดพิษณุโลก	10 เมษายน 2541
5	จังหวัดนครสวรรค์	29 เมษายน 2541
6	จังหวัดแพร่	17 กรกฎาคม 2541
7	จังหวัดอุตรดิตถ์	24 กรกฎาคม 2541
8	จังหวัดน่าน	14 สิงหาคม 2541
9	จังหวัดพะเยา	21 สิงหาคม 2541
10	จังหวัดกำแพงเพชร	27 พฤศจิกายน 2541
11	จังหวัดแม่ฮ่องสอน	จัดตั้ง 2 ธันวาคม 2541 และเริ่มใช้โปรแกรมงาน 4 สิงหาคม 2543
12	จังหวัดตาก	19 มกราคม 2542
13	จังหวัดสุโขทัย	27 มกราคม 2542
14	จังหวัดพิจิตร	13 พฤษภาคม 2542

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ

ตารางที่ 1.1 (ต่อ) สำนักหักบัญชีในเขตภาคเหนือที่ดำเนินการด้วยระบบ One-day Clearing

ลำดับที่	สำนักหักบัญชี	วันที่ดำเนินการยกระดับจังหวัด
15	จังหวัดเพชรบูรณ์	21 พฤษภาคม 2542
16	จังหวัดอุทัยธานี	24 กันยายน 2542
17	อำเภอฝาง	เริ่มใช้โปรแกรมงาน 11 สิงหาคม 2543
18	อำเภอแม่สอด	เริ่มใช้โปรแกรมงาน 25 สิงหาคม 2543

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ

การศึกษารั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อติดตามผลของแผนงานยกระดับสำนักหักบัญชีจังหวัดของ ธปท. ซึ่งมีเป้าหมายหลักสำคัญตามที่กล่าวข้างต้นนั้น เป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะประโยชน์จากการลดระยะเวลาการเรียกเก็บของเช็คต่างอำเภอจาก 7-8 วัน ให้เหลือเป็น One-day Clearing มีผลทำให้ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจของทุกจังหวัดรวดเร็วขึ้นเป็นประโยชน์ต่อการลงทุนของภูมิภาค นั้นย่อมหมายถึงมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติด้วย นอกจากนี้ แผนพัฒนาดังกล่าวยังไม่มีผู้ใดประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ได้รับจากการขยายเขตการหักบัญชีของสำนักหักบัญชีจังหวัดทั่วประเทศ และไม่ทราบสัดส่วนที่แน่นอนของเช็คต่างอำเภอที่เพิ่มเข้ามาในระบบการหักบัญชีเช็คที่สำนักหักบัญชียังมีมากน้อยเพียงใด เมื่อเทียบกับปริมาณเช็คเรียกเก็บทั้งหมดของจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน ผู้ศึกษาเล็งเห็นความสำคัญของระบบการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัด ที่มีการขยายเขตการหักบัญชีดังกล่าวจึงทำการศึกษาเพื่อค้นคว้าแบบอิสระ โดยเลือกใช้ข้อมูลเช็คที่ได้จากสำนักหักบัญชีจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน เนื่องจากมีปริมาณเช็คเรียกเก็บผ่านสำนักหักบัญชีมากที่สุด เมื่อเทียบกับสำนักหักบัญชีจังหวัดอื่นในเขตภาคเหนือ ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 1.2 เป็นข้อมูลปริมาณเช็คเรียกเก็บและเช็คคืนของสำนักหักบัญชีในเขตภาคเหนือ ปี 2543 จะเห็นได้ว่าปริมาณเช็คของสำนักหักบัญชีเชียงใหม่-ลำพูนมีจำนวนเช็คถึง 1,601,172 ฉบับ คิดเป็นมูลค่า 108,961,019 พันบาท เมื่อเทียบกับจังหวัดที่มีปริมาณเช็ครองลงมาคือสำนักหักบัญชีจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวน 418,103 ฉบับ คิดเป็นมูลค่า 29,462,980 พันบาท ซึ่งมีปริมาณเช็คน้อยกว่าสำนักหักบัญชีเชียงใหม่-ลำพูนประมาณ 3 เท่า นอกจากนี้ สำนักหักบัญชีเชียงใหม่-ลำพูนยังมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากสำนักหักบัญชีจังหวัดอื่นตรงที่ขยายเขตการหักบัญชีครอบคลุมเช็คต่างจังหวัดที่เรียกเก็บระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับลำพูนด้วย

ตารางที่ 1.2 ปริมาณเช็คเรียกเก็บและเช็คคืนของสำนักหักบัญชีในเขตภาคเหนือ ปี 2543

หน่วย : ฉบับ/พันบาท

สำนักหักบัญชี	เช็คเรียกเก็บ		เช็คคืน		เช็คคืน/เช็คเรียกเก็บ (%)	
	จำนวน	มูลค่า	จำนวน	มูลค่า	จำนวน	มูลค่า
เชียงใหม่-ลำพูน	1,601,172	108,961,019.0	36,556	2,077,730.0	2.28	1.91
ลำปาง	361,733	24,482,254.0	5,177	310,929.0	1.43	1.27
เชียงราย	368,052	25,526,217.0	6,401	420,623.0	1.74	1.65
น่าน	70,893	3,758,917.0	1,058	72,518.0	1.49	1.93
แพร่	138,938	6,524,147.0	2,121	90,269.0	1.53	1.38
แม่ฮ่องสอน	16,350	798,973.6	214	10,669.9	1.31	1.34
อุตรดิตถ์	106,888	5,712,077.0	1,561	63,242.0	1.46	1.11
พะเยา	97,903	3,953,582.0	2,014	61,759.0	2.06	1.56
พิษณุโลก	341,719	24,240,655.0	5,330	308,447.0	1.56	1.27
กำแพงเพชร	138,132	8,232,661.0	2,941	153,651.0	2.13	1.87
นครสวรรค์	418,103	29,462,980.0	7,992	501,462.0	1.91	1.70
พิจิตร	122,450	7,839,552.0	1,779	108,991.0	1.45	1.39
เพชรบูรณ์	162,741	8,929,037.0	2,831	103,298.0	1.74	1.16
ตาก	98,147	5,949,870.0	1,863	64,870.0	1.90	1.09
แม่สอด	47,548	3,523,509.0	1,276	48,391.0	2.68	1.37
สุโขทัย	124,813	8,295,711.0	1,711	69,883.0	1.37	0.84
อุทัยธานี	50,529	3,442,989.0	969	53,503.0	1.92	1.55
ฝาง	24,026	1,728,880.0	328	16,592.0	1.37	0.96
รวม	4,290,137	281,363,030.6	82,122	4,536,827.9	1.91	1.61

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพระบบการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดแบบ One-day Clearing และประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของธนาคารสมาชิกด้วยโปรแกรมเช็ครายฉบับภายหลังการขยายเขตสำนักหักบัญชีเชียงใหม่-ลำพูนในปี 2540

2. เพื่อศึกษาผลกระทบของการขยายเขตการหักบัญชีที่มีต่อสภาพคล่องของธุรกิจในจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน และผลกระทบด้านธนาคารสมาชิกและลูกค้าของธนาคารทั้งก่อนและหลังวิกฤติเศรษฐกิจ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ทราบประสิทธิภาพและผลการดำเนินงานของระบบการหักบัญชีเช็คต่างจังหวัดแบบ One-day Clearing ว่าเป็นไปตามหลักการหรือไม่

2. ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาไปปรับปรุงเพิ่มประสิทธิภาพระบบการหักบัญชีเช็คภายในจังหวัดให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อลูกค้าผู้รับชำระเงินด้วยเช็คและสภาพคล่องของธุรกิจต่อไป

3. ทราบผลกระทบของการขยายเขตสำนักหักบัญชีจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูนที่มีต่อสภาพคล่องของธุรกิจ ตลอดจนทราบผลกระทบทางบวกและทางลบที่มีต่อธนาคารสมาชิกและลูกค้าของธนาคารในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ ได้ติดตามผลสำเร็จของเป้าหมายหลักในการยกระดับสำนักหักบัญชีจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน ที่ขยายเขตการเรียกเก็บให้ครอบคลุมเช็คต่างอำเภอและต่างจังหวัดระหว่างจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน มีผลทำให้การเรียกเก็บเงินตามเช็ค B/C ภายในจังหวัดทั้งสองลดลงเป็นระบบ One-day Clearing และผลต่อสภาพคล่องของธุรกิจของทั้งสองจังหวัด ดังนั้นการศึกษานี้จำกัดการศึกษาเฉพาะพื้นที่ 2 จังหวัดคือ จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนเท่านั้น

1.5 คำนิยามศัพท์

สำนักหักบัญชีจังหวัด หมายถึง สำนักหักบัญชีที่ดำเนินงานหักบัญชีเช็คระหว่างธนาคารสมาชิก ในกรณีการศึกษานี้สำนักหักบัญชีเชียงใหม่-ลำพูน เป็นสำนักหักบัญชีที่ดำเนินการหักบัญชี

เช็คระหว่างธนาคารสมาชิกภายในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูนเท่านั้น

ธนาคารสมาชิก หมายถึง สำนักงานใหญ่ หรือ สำนักงานสาขาของธนาคารพาณิชย์ หรือของธนาคารที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้นโดยเฉพาะ ซึ่งมีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน และเข้าเป็นสมาชิกตามระเบียบการหักบัญชีสำนักหักบัญชีจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน

ระบบการหักบัญชีเช็ค (Cheque Clearing) หมายถึง การหักกลบลบหนี้ระหว่างธนาคารตามเช็คเรียกเก็บและเช็คคืนด้วยการแลกเปลี่ยนเช็คกันระหว่างธนาคารสมาชิกที่สำนักหักบัญชีตามเวลาที่กำหนด มีการจัดทำดุลการหักบัญชีที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเช็ค โดยกำหนดรอบการคำนวณดุลการหักบัญชีเป็น 2 รอบ คือ รอบเช็คปกติ เวลา 13.30 น. และรอบเช็คคืน เวลา 9.00 น. ของวันทำการถัดไป

เช็ครับเข้า (In-Clearing) หมายถึง เช็คที่ธนาคารผู้จ่ายได้รับแลกเปลี่ยนจากสำนักหักบัญชี ธนาคารผู้จ่ายจะนำเช็คกลับไปตรวจสอบความถูกต้องของตัวเช็คและตัดบัญชีลูกค้าผู้ส่งจ่าย

เช็คส่งออก (Out-Clearing) หมายถึง เช็คที่ธนาคารผู้เรียกเก็บรับฝากจากลูกค้าที่มีบัญชีเงินฝากที่ธนาคาร และคัดแยกเช็คเป็นมัดตามธนาคารผู้จ่ายส่งไปแลกเปลี่ยนที่สำนักหักบัญชี

One-day Clearing หมายถึง ระบบการหักบัญชีที่ผู้เรียกเก็บและธนาคารผู้จ่ายนำเช็คมาแลกเปลี่ยนกัน การชำระดุลระหว่างกัน และการเดบิตและเครดิตบัญชีลูกค้าทั้งสองฝ่ายกระทำในวันเดียวกัน โดยลูกค้าผู้ฝากเช็คสามารถถอนใช้เงินได้ในวันทำการถัดไปหลังรอบเช็คคืนเสร็จสิ้นแล้ว

เช็คคืน (Cheque Return) หมายถึง เช็คส่งเรียกเก็บที่ธนาคารผู้จ่ายปฏิเสธการจ่ายเงิน

การชำระดุล (Settlement) หมายถึง การนำเงินเข้าหรือหักเงินจากบัญชีเงินฝากของธนาคารสมาชิกที่ฝากไว้กับ ธปท. ตามยอดการได้ดุลและเสียดุลซึ่งเกิดจากการหักบัญชีเช็คในรอบเช็คปกติและรอบเช็คคืน

ดุลการหักบัญชี หมายถึง ดุลสุทธิด้านลูกหนี้หรือเจ้าหนี้ที่คำนวณจากเช็คส่งออก (Out-Clearing) และเช็ครับเข้า (In-Clearing)

งบพิสูจน์การหักบัญชี หมายถึง งบพิสูจน์การหักบัญชีที่พนักงานหักบัญชีทำขึ้นตามระเบียบการหักบัญชีระหว่างธนาคารสมาชิกของสำนักหักบัญชี

สาขาหลัก หมายถึง สาขาธนาคารสมาชิกที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลสาขาอื่นของธนาคารตน และส่งเจ้าหน้าที่เป็นผู้แทนธนาคาร ไปประจำที่สำนักหักบัญชีตามรอบการหักบัญชีเช็ค เพื่อแลกเปลี่ยนเช็ค ลงนามในเอกสารต่าง ๆ และแก้ไขรายการดุลการหักบัญชี หรือทำการอื่นใดเกี่ยวกับการหักบัญชีแทนธนาคาร